
Taalbeschouwing?

Peter-Arno Coppen

Radboud Docenten Academie

**Nu met
Gouden Tips***

* en drie moeilijke woorden

Taalbeschuiving, hoe doe je dat?

(op basis van Coppen & Van Rijt, Dielemans & Coppen en Van Drie & Van Bostel)

Stel je een situatie voor!

Denk aan:

- Spreektaal of schrijftaal
- Formeel of informeel
- Ouderen of jongeren
- Sociale groepen
- Vaktaal, schooltaal of gewone taal
- Regio of tijd

Stel vragen!

Denk aan:

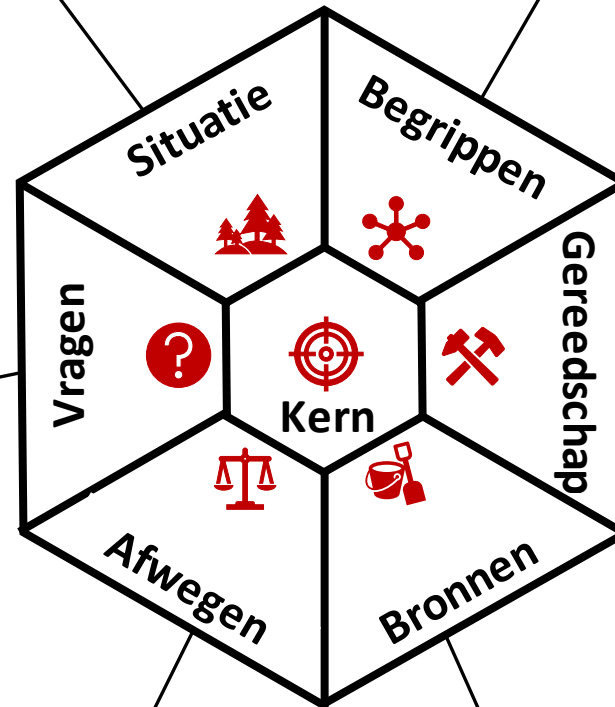
- Wat betekent dit?
- Hoe schrijf je dit?
- Hoe zit dit in elkaar?
- Kan dit ook anders (in een andere vorm)?
- Is dit grammaticaal?
- Mag dit? (in een bepaalde situatie)
- In welke situatie zegt of schrijft iemand dat zo?
- Hoe komt dit op mij/anderen over?
- Hoe vaak komt dit voor?
- Hoe is dit ontstaan?
- Waar gaat dit naartoe?

Weeg af wat je weet!

Denk aan:

- Kwaliteit en betrouwbaarheid van de bron
- Overeenstemming in bronnen
- Vanuit verschillende perspectieven (per context)
- Vanuit eenvoud (minder aannames is beter)
- Vanuit begrippen (algemenere begrippen zijn beter)
- Vanuit betere argumenten
- Vanuit meer argumenten

Je kunt altijd meer te weten komen en opnieuw afwegen!

Gebruik taalkundige begrippen!

Denk aan:

- **Predicatie:** iemand of iets **doet** of **is** iets
- **Valentie:** extra iemand of iets, eventueel met voorzetsel, bij werkwoorden; *iemand iets aanbieden, iets lezen, aan iets denken, op iemand rekenen*
- **Congruentie:** en andere vormvariatie: soms hangt de ene vorm samen met de andere
- **Structuur:** sommige elementen vormen samen een geheel
- **Tijd/plaats:** waaronder ook proces/richting
- **Modaliteit:** hoe waarschijnlijk of wenselijk iets is
- **Kwantiteit:** hoeveelheid/aantal, graad/mate
- **Verwijzing:** bepaald/onbepaald, verwijzwoorden

Verander en ontdek!

Denk aan woorden of zinsdelen...

- ... vervangen (bv. door *iets/iemand* of algemene woorden als *ooit, ergens*)
- ... toevoegen
- ... weglaten
- ... verplaatsen

Of denk aan combinaties daarvan (bv. in de lijdende vorm zetten)

Raadpleeg bronnen!

Echte taal:

- Eigen taalgevoel en dat van anderen
- Taal in het gebruik: het hele internet, dbnl.org, delpher.nl, taalverzamelingen (CHN, CGN, Nederlab)
- Eigen verzameling

Theorie over taal:

- Woordenboeken (online WNT, etymologiebank)
- Online taaladviesbronnen (taaladvies.net, onzetaal.nl, taaltelefoon.be)
- Papieren taaladviesbronnen (Schrijfwijzer, schoolboek, etc.)
- Online naslagwerken (e-ans.ivdnt.org, taalportaal.org)
- Online artikelen (taalcanon.nl, Onze Taal, kennislink.nl>thema taal; dbnl.org: etc)

Handleiding voor leerkrachten

De werkvormen in deze bundel kun je gebruiken om te voldoen aan de nieuwe, geactualiseerde kerndoelen Nederlands voor het po en de onderbouw van het vo. Met name in kerndoel 12 ('De leerling beschouwt de relatie tussen vorm en betekenis van taal') gaat het om het "beschouwen" van "taal als systeem". Wat wordt daarmee bedoeld? Eenvoudig gezegd komt het erop neer dat leerlingen leren nadenken over taal: taal heeft een *vorm* (een klankvorm, een schriftvorm, zelfs gebaren en gezichtsuitdrukkingen tellen mee) en een *betekenis* (zoals een stukje informatie, een vraag, een bevel, een uitroep). Vorm en betekenis hangen samen: een verschillende vorm (bijvoorbeeld een andere woordkeuze of uitspraak) kan een verschillende betekenis oproepen. Nadenken over vorm en betekenis geeft je inzicht in taal. Je ziet hoe taalvormen (woorden, zinnen, teksten) in elkaar zitten, en hoe de onderdelen met elkaar samenhangen.

Taal beschouwen is redeneren

Taalbeschouwing is dus het nadenken over vorm en betekenis van taal. Daarmee maakt het deel uit van het zogeheten 'vakspecifiek redeneren', dat in verschillende schoolvakken een rol speelt. Onderzoek uit de afgelopen jaren heeft hiervoor een algemeen model opgeleverd, dat gemakkelijk voor elk domein of schoolvak uitgewerkt kan worden. Vakspecifiek redeneren heeft namelijk altijd met ongeveer dezelfde componenten te maken.

Om te beginnen gaat vakspecifiek redeneren altijd over de *kern van het vak*. In het geval van Taalbeschouwing is dat de relatie tussen *vorm en betekenis*, maar ook het inzicht dat vorm en betekenis samenhangen met de *situatie* waarin je taal gebruikt (in een andere situatie, met andere gesprekspartners, gebruik je andere woorden of zinnen), en het inzicht dat taal binnen de taalgemeenschap *variatie* vertoont (op andere plaatsen praten ze anders, soms maar een beetje anders), en dat taal voortdurend *verandert* (ouderen praten al anders dan jongeren, en vroeger was de taal anders dan nu).

Onderdelen van een redenering

Rond die kern kun je over een bepaalde taalvorm (een woord, een zin, een stukje tekst) redeneren in zes componenten (zie ook de grote figuur): je kunt bijvoorbeeld *vragen stellen* die verband houden met de kern van het vak (bijvoorbeeld 'Wat betekent dit?' of 'Hoe zit dit in elkaar?'). Daar begin je meestal mee, maar tijdens een redenering kun je ook nieuwe vragen stellen, om de redenering weer op gang te helpen.

Belangrijk bij een redenering is ook dat je een *situatie* erbij denkt (ook wel *context* genoemd). Zo kun je erachter komen hoe de vorm of betekenis samenhangt met de situatie. Stel je verschillende situaties voor, en denk na (of bespreek met anderen) wat de verschillen zijn.

Een derde component van een redenering is dat je *taalkundige begrippen* gebruikt. Zonder taalkundige begrippen blijft een redenering vaak steken in meningen of gevoel, maar met begrippen kun je verbanden leggen, die je kunt aanwijzen en beargumenteren.

Ten vierde kun je *gereedschap* gebruiken om de taalvorm te analyseren. Je kunt delen van de taalvorm weglaten, toevoegen, vervangen (bijvoorbeeld grote delen door een enkel woordje), of je kunt allerlei omzettingen uitvoeren. Door dan goed te kijken wat het gevolg is kom je erachter welke onderdelen belangrijk zijn, wat ze betekenen, en hoe ze met elkaar samenhangen. Met eenvoudig gereedschap kom je al een heel eind, maar later kun je ook ingewikkelde omzettingen leren toepassen (zoals het omzetten in een lijdende vorm).

Belangrijk is ook dat je bij een redenering altijd *bronnen* raadpleegt. Een bron waarvan je je misschien niet bewust bent is je eigen taalgevoel. Dat raadpleeg je eigenlijk altijd ongemerkt. Maar je kunt ook het taalgevoel van anderen raadplegen, en met elkaar bespreken. Daarnaast kun je ook taalverzamelingen (teksten, of opnames) raadplegen, om te kijken welke taalvormen andere mensen echt gebruiken, en hoe vaak, en met welke betekenis. Ten slotte kun je opzoeken wat er over een bepaalde taalvorm geschreven is: je kunt naslagwerken raadplegen (zoals woordenboeken, of websites voor taaladvies), en je kunt columns over taal lezen, of artikelen in een boek als *De Taalcanon*, een tijdschrift als *Onze Taal*, of een website als *kennislink.nl*.

Een laatste component van het redeneren is het afwegen van wat je tot nu toe weet. Op basis daarvan kun je een antwoord op je vraag geven, maar je kunt daarna toch doorgaan met redeneren om te kijken of je meer te weten kunt komen. Dan zou je opnieuw een afweging kunnen maken.

Gebruik van het model

Het model voor taalbeschouwing staat in de figuur na de titelpagina. Het model is géén stappenplan! Het ligt wel voor de hand dat je met een vraag begint, en je moet ook een taalvorm hebben om te beschouwen, maar tijdens de redenering kun je steeds kiezen waar je mee doorgaat. Je kunt bijvoorbeeld eerst iets opzoeken, en dan kijken of je de taalvorm in een andere situatie kunt toepassen. Je kunt ook eerst wat knutselen om een goed gevoel te krijgen van hoe iets in elkaar zit.

Ook als je een component al een keer gehad hebt, kun je er weer bij terugkeren. Het raadplegen van een bron roept misschien een nieuwe vraag op, of een idee om een nieuw stuk gereedschap te gebruiken. Het redeneermodel is vooral bedoeld om een redenering gevarieerd te houden, en te zien wat je kunt doen als je vast zit: je kunt altijd op zes verschillende manieren verder.

Hoe gebruik je de werkvormen in deze bundel?

In deze bundel staan enkele werkvormen waarmee je op een taalbeschouwende manier naar taal leert kijken. In deel 1 staan werkvormen die je naast, of in plaats van de oude ontleedoefeningetjes zou kunnen gebruiken. De werkvormen zetten in op een drietal taalkundige begrippen (*predicatie*, *congruentie* en *valentie*), die verbanden leggen tussen de belangrijkste zinsdelen uit de klassieke zinsontleding: het onderwerp, het werkwoordelijk en naamwoordelijk gezegde, en de voorwerpen. Die inzichten bieden daarna ook de basis voor andere onderscheidingen: de verschillende soorten voorwerpen, en de zinsdelen die geen onderwerp, gezegde of voorwerp zijn (de bepalingen). Maar die onderscheidingen worden in deze bundel niet behandeld. Dat is voor later.

De werkvormen in deel 1 zijn in twee groepen verdeeld, die ieder over een andere *situatie* gaan: de ene groep gaat over peuterzinnen, en de andere groep gaat over gewone zinnen, in aansluiting op een taalmemory-spelletje. Je kunt de werkvorm aan je eigen klas aanpassen. De sorteerwerkvormen met kaartjes kun je zelf overnemen, vergroten en uitknippen (eventueel lamineren), of je kunt dat de leerlingen laten doen. De vragen kun je in een werkblad voor leerlingen verwerken, of in een klassengesprek een voor een op het digibord projecteren. Het gaat er vooral om dat leerlingen met elkaar in gesprek raken, en samen nadenken en redeneren.

Het spelletje staat ook online op <http://grammaticadidactiek.ruhosting.nl/TaalMemory>

In deel 2 is ten slotte nog een vorm van taalbeschouwing geïllustreerd zoals je die in het algemeen zou kunnen gebruiken. De werkvorm laat zien hoe je de verschillende componenten van een taalbeschouwing kunt gebruiken om een grapje te begrijpen, een betekenisverschil te duiden of een schrijfwestie op te lossen, en naar aanleiding daarvan verder na te denken over taal.

Deel 1

Taalbeschouwing voor Taalanalyse

Figuur 1 Afbeelding van [Prawny](#) via [Pixabay](#)

Peutertaal 1: Wat een peuter kan met twee woorden

Je krijgt een aantal kaartjes. Daar staan kleine zinnestjes op van een tweejarige peuter. Een peuter spreekt nog niet zo goed Nederlands, maar je kunt wel begrijpen wat de peuter bedoelt. Bedenk wat de zinnestjes in het hoofd van de peuter kunnen betekenen, en maak dan de opdracht.

mama lief	papa slapen	popje stout	meloen bah
oma breien	tante zingen	broertje boos	treintje tsoektsjoek
auto rood	Tommie lachen	hondje blaffen	snoepje lekker

Opdracht

Als je goed kijkt naar de betekenis kun je de kaartjes in twee gelijke groepen verdelen. Kijk naar de betekenis van de hele zinnestjes, dus niet alleen naar de betekenis van het eerste of het tweede woord!

Bedenk welk woord je tussen de twee woorden van de zinnestjes kunt plaatsen om de betekenis uit te drukken (dus *mama ... lief* en *papa ... slapen*).

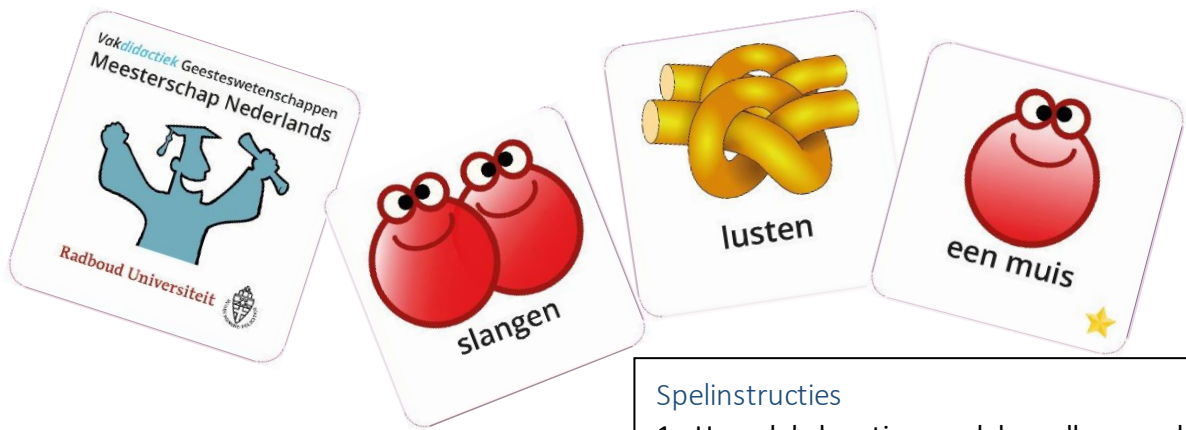
Bespreek je oplossingen met elkaar!

Je hebt nu ontdekt dat een tweejarige peuter twee soorten zinnen kan maken. Door twee woorden bij elkaar te zetten kan de peuter al twee verschillende betekenissen uitdrukken. Deze twee betekenissen vormen de basis van alle zinnen die er bestaan. Dit werkt zo in alle talen!

*Elke zin heeft een **doen**-betekenis of een **zijn**-betekenis. Dat is de betekenis tussen het **onderwerp** en het **gezegde**.*

*Dit heet met een moeilijk woord **predicatie** (dit is Latijn voor "wat gezegd wordt")*

Taalmemory 1: Spelen om te snappen

Je gaat een spelletje spelen om je eigen taalgevoel aan het werk te zetten. We hebben het nu niet meer over peuterzinnen, maar over echte zinnen, zoals jullie die zelf elke dag maken.

Opdracht

Speel in groepjes van twee, drie of vier personen het spelletje Taalmemory, volgens de instructies hiernaast. Gebruik van de **Basisset** alleen de kaartjes met **nulsterren**. Een goed zinnetje is een zinnetje van drie kaartjes, dat er zo uitziet:

1. Het kaartje met de knoop moet in het midden liggen
2. Je mag geen woordjes veranderen of toevoegen
3. Je moet de betekenis voor je kunnen zien. Bespreek wat de beste zin is die je kunt leggen!

Als het spel uit is, bespreek dan de zinnetjes die je voor je hebt liggen. Zijn het *doen*-zinnen of *zijn*-zinnen? Welk van de kaartjes heeft een *doen*-betekenis, en wat voor betekenis hebben de andere kaartjes? Welk van de kaartjes is degene die iets *doet*? En welk kaartje is degene die iets *ondergaat*?

Kies de vier mooiste zinnetjes uit en schrijf ze op. Maak nu vier nieuwe zinnetjes door de woorden voor dieren te vervangen door woorden voor mensen. Maak daarna nog vier nieuwe zinnetjes door in elk zinnetje het derde woord te vervangen door een woord voor dingen.

Spelinstructies

1. Hussel de kaartjes goed door elkaar, en leg ze gesloten netjes op tafel.
2. Bepaal samen wie er mag beginnen.
3. Als je aan de beurt bent, draai je **drie kaartjes** om.
4. Als je daar een goed zinnetje van kunt maken, mag je ze open voor je op tafel leggen.
5. Als je geen zinnetje kunt maken, draai je de kaartjes weer terug. Onthoud waar ze liggen!
6. De beurt gaat altijd over naar de volgende speler.
7. Het spel eindigt als de kaartjes op zijn of als je geen zinnetje meer kunt maken.
8. De speler met de meeste kaartjes wint!

Je hebt ontdekt dat een zinnetje kan bestaan uit een woord met een **doen-betekenis**, en daaromheen twee **namen** voor dieren, mensen of dingen. Die eerste soort woorden noemen we **werkwoorden**, de tweede soort zijn **naamwoorden**.

Je hebt ook ontdekt dat het eerste woord, het **onderwerp**, de betekenis heeft van de **doener**. Het tweede woord heeft de betekenis van de **onderganer**.

Figuur 2 Afbeelding van [Prawnny](#) via [Pixabay](#)

Peutertaal 2: Is het een hele of een halve zin?

Bij de werkvorm *Peutertaal 1* zagen we twee soorten zinnestelsels: een soort met de betekenis **iets zijn** ('mama *is* lief') en een andere soort met de betekenis **iets doen** ('papa *doet* slapen'). Maar dit is niet alles wat een peuter kan! De volgende peuterzinnestelsels gaan allemaal over **iets doen**, maar ze zitten toch anders in elkaar. Wat bedoelt de peuter hier nou weer mee?

baby huilen	boekje lezen	hondje blaffen	snoepje kopen
ikke zitten	leraar pesten	papa lachen	koekje bakken
broertje rennen	filmpje kijken	meisje zingen	zusje praten
flesje drinken	opa lezen	Chinees praten	visje eten
liedje zingen	geitje aaien	paardje drinken	popje knuffelen
stoeltje maken	boompje planten	eitjes zoeken	oma bellen

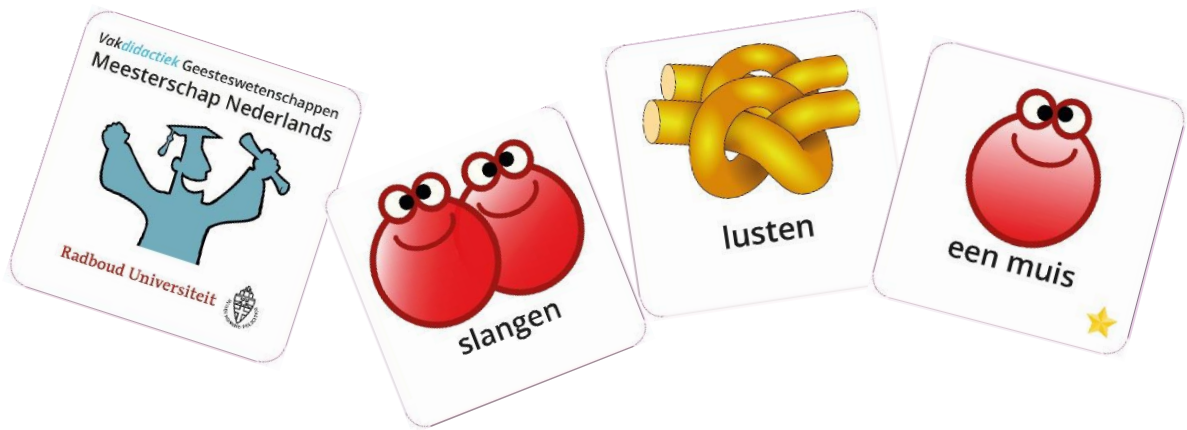
Opdracht

Soms bedoelt de kleuter **iemand doet iets** (net als bij 'papa slapen'), soms betekenen de twee woorden samen alleen **iets doen** (zoals 'boekje lezen'). Maak daar twee groepjes van. Zinnestelsels die je niet zeker weet, of zinnestelsels die bij allebei de groepjes kunnen, leg je apart in een derde groep.

Kijk nu welke zinnestelsels antwoord kunnen zijn op de vraag 'Wat doe je daar?' In welke groepjes zitten die zinnestelsels?

Je hebt eerder ontdekt dat een tweejarige peuter twee soorten zinnestelsels kan maken met een **onderwerp** en een **gezegde** (*zijn en doen*). Nu heb je ontdekt dat de peuter ook al woordjes kan samenvoegen tot een **gezegde** (*boekje lezen is het gezegde: iets wat iemand kan doen*).

Taalmemory 2: Het moet wel bij elkaar passen

We gaan nog eens een spelletje Taalmemory doen, maar nu maken we het iets moeilijker.

Opdracht

Speel in groepjes van twee, drie of vier personen het spelletje Taalmemory, volgens de instructies uit de werkvorm *Taalmemory 1*. Gebruik van de **Basisset** alleen de kaartjes met **één en nul sterren**. Probeer weer een goede zin te maken, maar let op: nu gaat het niet alleen om de betekenis!

Tijdens het spel zul je merken dat je veel vaker geen goed zinnetje kunt maken. Je moet dan de kaartjes terugdraaien, en onthouden waar alles ligt. Bespreek na afloop wat je precies onthield: de precieze woorden die op de kaartjes stonden, of had je iets slimmere bedacht?

Bespreek na afloop de zinnetjes die je voor je hebt liggen. Elk naamwoord en elk werkwoord komt in twee verschillende vormen voor. Wat is de betekenis van die vormen? Wat is in de goede zinnetjes het verband tussen het eerste en het tweede kaartje? Is er ook zo'n verband tussen het tweede en het derde kaartje?

Lees om de beurt een van de gevonden zinnetjes hardop voor. Verwissel daarna het eerste en het tweede kaartje, en lees het zinnetje nog eens hardop voor. Wat gebeurt er met je uitspraak? Wat is de betekenis van het nieuwe zinnetje, als je het vergelijkt met het oude? Welk kaartje is de **doener**, en welk is de **onderganer**?

Bewaar je zinnetjes voor de werkvorm *Peutertaal 4*.

	<p><i>Je hebt ontdekt dat er een verband bestaat tussen het onderwerp en het werkwoord: als het onderwerp meerdere dieren betekent (een meervoud), dan heeft het werkwoord ook de vorm van een meervoud. Als het onderwerp maar één dier betekent (een enkelvoud), dan heeft het werkwoord ook de vorm van een enkelvoud. Dit heet met een moeilijk woord congruentie (dat is Latijn voor "wat overeenkomt"). Het onderwerp is congruent met het werkwoord in de zin.</i></p> <p><i>Je hebt ook ontdekt dat je het werkwoord in een gewone zin (een zegzin) vooraan kunt zetten. Dan verandert de betekenis van de zin. Dan wordt het een vraagzin.</i></p>
---	--

Figuur 3 Afbeelding van [Prawny](#) via [Pixabay](#)

Peutertaal 3: Wat hoort er bij het werkwoord?

We hebben eerder gezien dat peuters al twee dingen kunnen met taal:

1. Ze kunnen de betekenis *doen* en *zijn* tussen woordjes maken
2. Ze kunnen meerdere woordjes combineren tot één *doen-betekenis*

Maar peuters kunnen nog veel meer, en jij zelf kunt dat ook (nog)!

Opdracht

Maak zelf peuterzinnnetjes van de volgende kaartjes. Let op: gebruik steeds **drie** kaartjes, en zet het werkwoord **achteraan**, zoals een peuter zou doen. Het hoeven geen volledige zinnnetjes te zijn, als het maar iets is wat een peuter zou kunnen zeggen. Je moet er natuurlijk wel een goede betekenis bij kunnen bedenken. Je zult merken dat niet alles zomaar kan. Zo is *oma liedjes zingen* prima, maar *oma bananen zingen* niet (waarom niet trouwens?). Bespreek met elkaar wat wel en niet kan. Schrijf zo veel mogelijk goede zinnnetjes op, en bewaar ze voor de werkvorm *Peutertaal 4*.

oma	liedjes	taart
zingen	broertje	bananen
eten	melk	zusje
drinken	kijken	papa
tekeningen	films	maken
ikke	mama	aaïen

Je hebt nu peuterzinnnetjes van drie kaartjes. Bijvoorbeeld *oma liedjes zingen*. Welke woordjes spreek je meer bij elkaar uit: *oma liedjes* of *liedjes zingen*? Is het [*oma liedjes*] zingen of *oma* [*liedjes zingen*]? Ga dat na voor al je zinnnetjes. Wat zie je?

Je hebt ontdekt dat een **voorwerp** sterker bij het werkwoord hoort dan een **onderwerp**. Ook heb je gezien dat werkwoorden en voorwerpen bij elkaar moeten passen. Je kunt bijvoorbeeld geen **melk eten** of **taart drinken**. Dit heet met een moeilijk woord de **valentie** van het werkwoord (dat is Latijn voor: "de kracht," omdat het gaat om wat het werkwoord bij zich kan hebben)

Figuur 4 Afbeelding van [Prawnny](#) via [Pixabay](#)

Peutertaal 4: Er kan altijd een werkwoord bij...

Verzamel de zinnetjes die je gemaakt hebt in werkvorm *Peutertaal 3* (zoals *oma liedjes zingen*), en in de werkvorm *Taalmemory 2* (zoals *honden beschermen een parkiet*).

Opdracht

Probeer in elk zinnetje een vorm van het werkwoord *gaan, kunnen, mogen, willen, moeten* of *zullen* toe te voegen. Waar moet dit werkwoord komen te staan in de peuterzinnetjes? Welke vorm van het nieuwe werkwoord moet je kiezen? Waar hangt dat van af?

Hoe zit het in de dierenzinnetjes uit de taalmemory? Wat moet er met het werkwoord in de oude zin gebeuren? Welk werkwoord is **congruent** met het onderwerp?

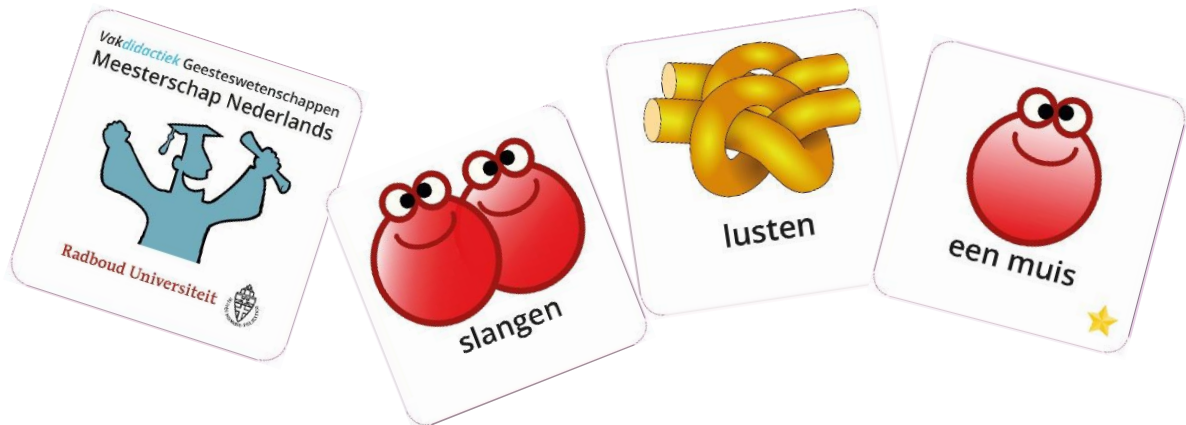
Kun je ook twee (of meer) van die werkwoorden toevoegen? Welke vormen moet je dan kiezen, en waar moeten ze staan? Welk werkwoord is **congruent** met het onderwerp?

Werkwoorden als *gaan, kunnen, mogen, willen, moeten* of *zullen* noem je **hulpwerkwoorden**. Kun je deze term verklaren? Welk woord wordt er door de hulpwerkwoorden geholpen?

Je hebt ontdekt dat er altijd maar één werkwoord **congruent** is met het onderwerp. Dat werkwoord noem je de **persoonsvorm**, omdat de vorm afhangt van de persoon van het onderwerp. Een peuter leert de persoonsvorm pas op latere leeftijd. Een peuter zal allereerst persoonsvormen als mag, kan, wil, moet of gaat gebruiken. Ook zal een peuter vaak de persoonsvorm doet gebruiken (papa doet slapen)

Langzaam krijgt de peuter door dat de persoonsvorm moet passen bij het onderwerp (het is niet ikke gaat taart maken, maar ikke ga taart maken). Jij hebt nu geleerd dat dat **congruentie** heet.

Taalmemory 3: Het werkwoord mag het zeggen

We gaan voor de derde keer een spelletje Taalmemory spelen, maar nu wordt het nog iets moeilijker!

Opdracht

Speel in groepjes van twee, drie of vier personen het spelletje Taalmemory, volgens de instructies uit de werkvorm *Taalmemory 1*. Gebruik van de **Basisset** alleen de kaartjes met **nul, één en twee sterren**. Probeer weer een goede zin te maken!

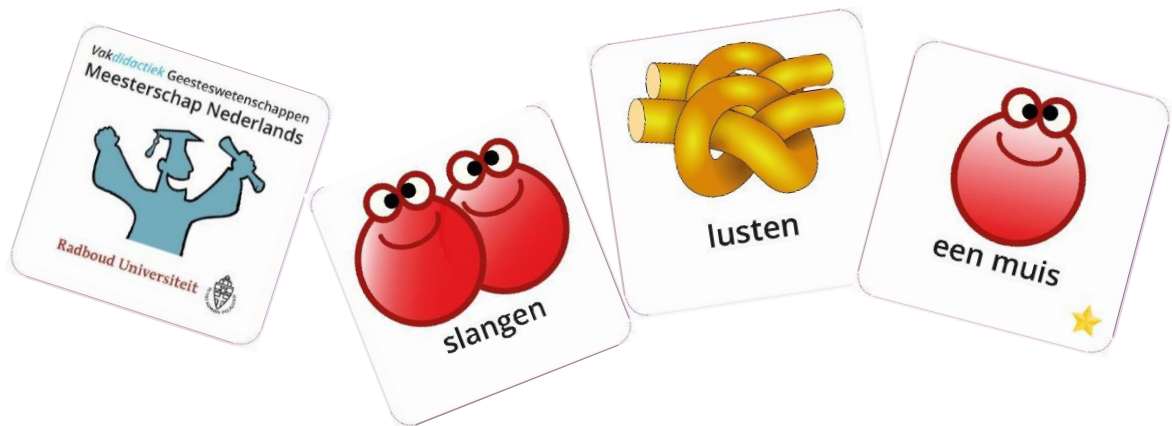
Tijdens het spel zul je merken dat je nog veel vaker geen goed zinnetje kunt maken. Alleen als je goed kunt onthouden (en een beetje geluk hebt), kun je het spelletje winnen!

Bespreek na afloop weer de zinnetjes die je voor je hebt liggen. Je ziet dat er een nieuw soort kaartje is toegevoegd: een werelbolletje met een klokje. Welke woorden staan er op die kaartjes, en wat is de overeenkomst in betekenis?

Kijk naar de zinnetjes die je met die nieuwe kaartjes gemaakt hebt. Zou je in plaats van die kaartjes ook een dier kunnen invullen? Kijk nu naar de zinnetjes die je zonder die nieuwe kaartjes gemaakt hebt. Zou je in die zinnetjes in plaats van het derde kaartje ook zo'n nieuw kaartje kunnen leggen? En als je een zinnetje van vier kaartjes kon leggen, zou het dan kunnen? Waar moet het nieuwe kaartje dan komen?

Bij welke werkwoorden kun je zo'n nieuw kaartje gebruiken? Verzin drie andere werkwoorden waar dat ook bij kan.

	<p><i>Je hebt ontdekt dat sommige werkwoorden geen voorwerp kunnen hebben, maar alleen een bepaling (in dit geval een tijd, maar het had ook een plaats kunnen zijn, zoals <u>overal</u>). Dit is net als in werkvorm Peutertaal 3 de valentie van het werkwoord: sommige werkwoorden zijn sterk genoeg om een voorwerp aan zich te binden, en andere zijn daar niet sterk genoeg voor. De valentie druk je uit in een getal. Een werkwoord als <u>beschermen</u> heeft een valentie van 2 (er kan 1 onderwerp bij en 1 voorwerp: <u>iemand of iets beschermt iemand of iets</u>), en <u>stinken</u> heeft een valentie van 1 (er kan alleen 1 onderwerp bij: <u>iemand of iets stinkt</u>).</i></p>
--	---

Taalmemory 4: Wat iemand is of doet

We gaan voor de vierde keer een spelletje Taalmemory spelen, en het wordt steeds moeilijker! Kun jij dit nog aan?

Opdracht

Speel in groepjes van twee, drie of vier personen het spelletje Taalmemory, volgens de instructies uit de werkvorm *Taalmemory 1*. Gebruik van de **Basisset** alleen de kaartjes met **nul, één, twee én drie sterren**. Probeer weer een goede zin te maken!

Het wordt alsmat moeilijker om een goed zinnetje te maken. Alleen als je heel goed kunt onthouden (en een beetje geluk hebt), kun je het spelletje winnen!

Bespreek na afloop de zinnetjes die je voor je hebt liggen. Je ziet dat er weer een nieuw soort kaartje is toegevoegd: schilderspalet met een kwastje, Welke woorden staan er op die kaartjes? Wat betekenen die woorden?

Vergelijk de zinnetjes die je gemaakt hebt met de nieuwe kaartjes met de peuterzinnetjes uit de allereerste werkvorm *Peutertaal 1*. Wat voor betekenis hebben die nieuwe zinnetjes? Welke werkwoorden horen daarbij?

Sommige zinnen hebben een *doen*-betekenis en sommige zinnen hebben een *zijn*-betekenis. Welk kaartje geeft aan wat het onderwerp *doet*, en welk kaartje geeft aan wat het onderwerp *is*? Je ziet hier een belangrijk verschil tussen *doen*-zinnen en *zijn*-zinnen. Probeer samen alle verschillen tussen *doen*-zinnen en *zijn*-zinnen te ontdekken, en beschrijf ze zo duidelijk mogelijk.

Probeer in de *zijn*-zinnen een extra vorm van een van de werkwoorden *gaan, mogen, kunnen, willen, moeten* of *zullen* toe te voegen. Beschrijf wat daarvoor nodig is. Kun je ook meer van die werkwoorden toevoegen?

Je hebt ontdekt dat **doen**-zinnen anders in elkaar zitten dan **zijn**-zinnen. In **doen**-zinnen geeft het **werkwoord** aan wat het **onderwerp doet**, en in **zijn**-zinnen geeft een **naamwoord** aan wat het **onderwerp is**. In **doen**-zinnen kan het **werkwoord** de **persoonsvorm** zijn, in **zijn**-zinnen moet je een werkwoord met weinig betekenis (zoals zijn, worden of blijven) toevoegen. Dat heet een **koppelwerkwoord**, omdat het niets anders doet dan het **onderwerp koppelen** aan het **naamwoord**.

Taalmemory 5: Zelfde betekenis, andere vorm

We gaan voor de laatste keer een spelletje Taalmemory spelen, en nu doen we meteen het allerhoogste en allermoeilijkste niveau.

Opdracht

Speel in groepjes van twee, drie of vier personen het spelletje Taalmemory, volgens de instructies uit de werkvorm *Taalmemory 1*. Gebruik van de **Basisset** én van de **Uitbreidingsset** alle kaartjes!

Je hebt nu 96 kaartjes, en het is nu heel moeilijk om een goed zinnetje te maken. Je moet wel een supergoed geheugen hebben om te winnen!

Bespreek na afloop de zinnetjes die je voor je hebt liggen. Je ziet dat er weer een nieuw soort kaartje is toegevoegd: één of twee maskertjes, Welke woorden staan er op die kaartjes? Wat zijn dat voor woorden? Kun je de betekenis opzoeken in een woordenboek, of hangt de betekenis af van de situatie?

Kijk naar de zinnetjes waar een of meer dieren op de eerste of derde plaats staan. Kun je die kaartjes vervangen door die maskerkaartjes? Wanneer kan het wel, en wanneer niet? Verdeel de maskerkaartjes in drie groepen: een groep die alleen op de eerste plaats kan staan, een groep die alleen op de derde plaats kan staan, en een groep die op beide plaatsen kan staan.

Zoek nu kaartjes met dezelfde betekenis maar een andere vorm bij elkaar. Bijvoorbeeld: *wij* en *ons* hebben dezelfde betekenis (een groep waar de spreker bij hoort), maar een andere vorm.

Op de maskerkaartjes staan **voornaamwoorden**. Sommige voornaamwoorden hebben twee vormen: een **onderwerpsvorm** (die alleen **onderwerp** kan zijn) en een **voorwerpsvorm** (die op andere plaatsen kan staan). Dat is handig, want zo kun je zien of het **onderwerp** of iets anders is. Je kunt dit gebruiken om andere zinnen te onderzoeken: als je een zinsdeel door een voornaamwoord vervangt, kun je zien of het een onderwerpsvorm krijgt. Zo kun je zien of het een onderwerp is.

Moeilijke woorden

Predicatie: de **doen**-betekenis of **zijn**-betekenis tussen **onderwerp** en **gezegde**: iemand of iets **doet** iets, of iemand of iets **is** iets.

Congruentie: de overeenkomst in vorm tussen **onderwerp** en een van de werkwoorden: de **persoonsvorm**.

Valentie: de 'kracht' van het werkwoord: wat het **werkwoord** aan **voorwerpen** (iets of iemand) bij zich kan hebben.

Gouden Tips

Je kunt leren hoe taal in elkaar zit door naar eenvoudige peuterzinnnetjes te kijken. Peuters leren de taal in stapjes.

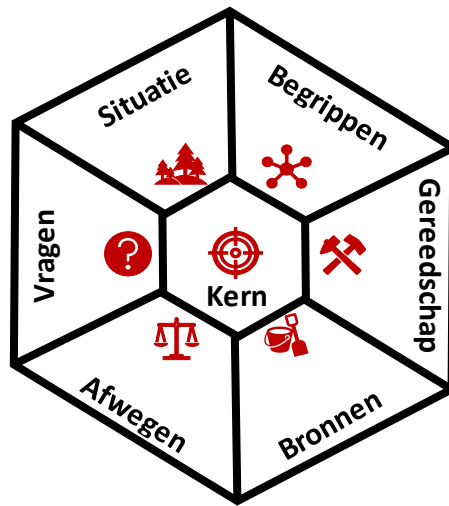
*Bedenk altijd of een zin gaat over **iets zijn** of **iets doen**.*

*Als een zin gaat over **iets doen**, kijk dan naar het werkwoord met die **doen**-betekenis. Kan daar nog **iets** of **iemand** bij? (zoals **iets maken**, **iets zingen**, **iemand aaien** of **iemand iets geven**). Is er in de zin een invulling voor die **iets** of **iemand**?*

Kijk goed welke woorden samen een groepje vormen. Die kun je vaak door één ander woord vervangen. Op die manier zie je hoe een zin opgebouwd is.

Deel 2

Taalbeschouwing voor Taalkwesties

Taalbeschouwing 1: nadenken over een grap

Sam woont op een boerderij. Op een dag komt tante uit de grote stad op bezoek. Tante is een beetje deftig, en ze praat heel netjes. Sam maakt met tante een fietstochtje langs de weilanden. ‘Kijk tante,’ zegt Sam opeens, ‘daar staat een *pèrd* in de wei!’ ‘Nee Sam,’ zegt tante, ‘dat is een *paard*.’ ‘O,’ zegt Sam, ‘het is toch anders krek een *pèrd*.’

Opdracht

We gaan eerst kijken of je alle woorden in de tekst goed begrijpt. Wat betekent bijvoorbeeld het woord *deftig*? Bespreek dat met elkaar, of vraag het aan vrienden of familie. Je kunt de betekenis ook opzoeken in een woordenboek. Kijk ook eens in een gewone tekst, of je voorbeelden kunt vinden. Zo kun je zien hoe mensen het woord gebruiken. Tip: op het internet kun je als zoekopdracht “*deftig*” `site:www.kidsweek.nl` intikken. Dan krijg je alle voorbeelden van het woord in kidsweek. Kun je hier zien wat het woord betekent? Klopt het met wat je denkt, en wat het woordenboek zegt?

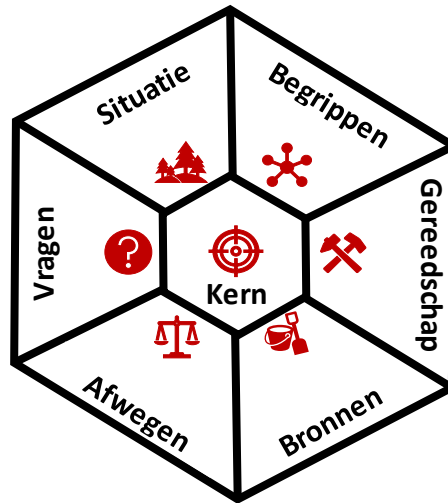
Weet je ook wat het woord *kek* betekent? Bespreek het, zoek het op, en zoek voorbeelden (“*kek*” `site:www.dbnl.org`). Wat valt je op aan de voorbeelden? Hoe past dit woord bij de situatie in het verhaaltje? Wat zegt het gebruik van dit woord over Sam?

Hoe komt het dat Sam het woord voor *paard* uitspreekt als *pèrd*? Ken je dit gebruik? Kun je dit in een woordenboek vinden? Zoek ook weer voorbeelden (“*pèrd*” `site:www.dbnl.org`). Kijk alleen naar de voorbeelden die uit een verhaaltje komen. Wat valt je op aan de voorbeelden?

Zijn er mensen die het woord *paard* nog op een andere manier kunnen uitspreken? Zijn er bijvoorbeeld mensen die *peerd* of *pierd* zeggen? Of *poerd* of *paord*? Probeer hier voorbeelden van te vinden.

Wat probeert tante te doen als zij tegen Sam zegt dat het dier geen *pèrd* maar een *paard* is? Hoe past dat bij tante? Heeft haar uiting het gewenste effect? Hoe komt dat? Wat denkt Sam dat tante bedoelt?

Wat vind je van mensen die *paard* op een andere manier uitspreken? Hoe komt het, denk je, dat mensen dat doen? Zouden ze daarmee moeten ophouden of juist niet?

Taalbeschouwing 2: verwarring over een belofte

De leerlingen moeten allemaal een verhaaltje schrijven over hun huisdier. Maandag moet het af zijn. De leerkracht kijkt hierbij speciaal naar Robin. 'Robin, de vorige keer had jij je huiswerk niet gemaakt. Kan ik erop rekenen dat jij je verhaaltje vóór maandag ook geschreven hebt?' 'Ja hoor,' zegt Robin, 'maandag heb ik het verhaaltje geschreven. Dat beloof ik.'

Achter in de klas fluistert een leerling tegen een andere leerling: 'Robin heeft het verhaaltje dus maandag geschreven. Dan kan die slimmerik het net zo goed vandaag al inleveren.'

Opgdracht

Deze tekst gaat over de betekenis van de zin 'Robin heeft het verhaaltje maandag geschreven'. De leerling achter in de klas maakt daar een grapje van. Dat grapje speelt met de twee betekenissen van die zin. Wat zijn die twee betekenissen? Welke dag bedoelt de leerkracht met het woord *maandag*? En welke dag bedoelt de leerling achter in de klas?

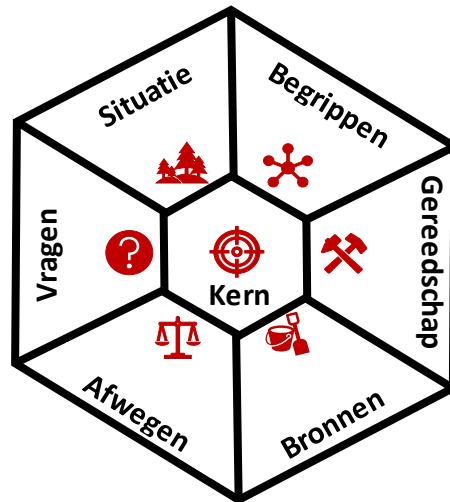
Vervang in de tekst overal het woord *geschreven* door het woord *af*. Waarom is het nu geen grappige tekst meer?

De grap zit dus niet alleen in het woord *maandag*, maar ook in *geschreven*. Er is een verschil tussen *af hebben* en *geschreven hebben*. Laten we het begrip **predicatie** er eens bij halen. *Mijn verhaaltje is af*, is dat een zin met een *zijn*-betekenis of een zin met een *doen*-betekenis? Gaat het om *iemand is iets*, *iets is iets*, *iemand doet iets* of *iets doet iets*? Bespreek dit met elkaar. En hoe zit het met *Mijn verhaaltje is geschreven*? Dat lijkt twee betekenissen te hebben. Beschrijf die betekenissen als een *doen*-betekenis en een *zijn*-betekenis.

In de *zijn*-betekenis gedraagt *geschreven* zich dus niet als een werkwoord. Je kunt het vervangen door woorden die geen werkwoorden zijn. Verzin nog een ander woord in plaats van *af*. In de *doen*-betekenis heb je twee werkwoorden, *hebben* en *geschreven*. Dit heet een **voltooide tijd**. Wat betekent het woord *voltooid*? Zoek dat op. Kun je die term verklaren?

In de voltooide tijd kan de voltooiing afgelopen maandag of aanstaande maandag plaats hebben. Het hangt van de situatie af welke betekenis bedoeld is. In welke situatie is aanstaande maandag bedoeld?

Leg nu het grapje uit dat de leerling achter in de klas maakt. Gebruik de kennis die je geleerd hebt.

Taalbeschouwing 3:

Je moet allemaal een spreekbeurt houden over danstechnieken. Jij kiest voor de techniek 'hakken'. Je begint je spreekbeurt als volgt: 'Deze spreekbeurt is bedoeld voor mensen die niet kunnen hakken, net zoals de meeste mensen.' Er ontstaat nu enige verwarring in de klas. 'Maar de meeste mensen kunnen toch niet hakken', merkt iemand op. 'Dat zeg ik toch!' zeg jij dan. 'Nee, je zegt dat de meeste mensen wel kunnen hakken!' werpt iemand anders weer tegen. Je spreekbeurt loopt hierdoor vertraging op, en je kunt hem niet meer binnen de tijd af krijgen.

Opdracht

Laten we eerst beginnen met het woord *hakken*. Ken je dit woord als danstechniek? Zoek anders een filmpje op waar het uitgebeeld wordt. Wat denk je, kunnen de meeste mensen hakken of niet?

Hoe is nu die verwarring ontstaan? Welk deel van de zin zou je kunnen weglaten om de verwarring te vermijden?

Het gedeelte *net zoals de meeste mensen* kun je aanvullen tot een hele zin. Als *de meeste mensen* het **onderwerp** is, welk zinsdeel, of welke zinsdelen moet je dan toevoegen om er een hele zin van te maken? Die zinsdelen zijn dus eigenlijk weggelaten.

Het weglaten van zinsdelen staat bekend als **samentrekking**. Dat betekent dat twee zinnen tot één zin zijn samengetrokken door stukken weg te laten die hetzelfde zijn. Als je zegt *Sam kan goed hakken, net als Robin*, dan laat je weg *...goed kan hakken*. Die drie woorden staan al in de eerste zin, en die kun je er dus goed bij denken. Welke woorden zijn er weggelaten in je spreekbeurtzin *net zoals de meeste mensen*?

Als het goed is zie je dat er twee mogelijkheden zijn. Bespreek met elkaar welke dat zijn.

Je kunt een van de betekenissen weg krijgen door het gedeelte *net zoals de meeste mensen* op een andere plaats in de zin te zetten. Bespreek met elkaar op welke plaats het zou moeten staan om alleen de betekenis te krijgen dat de meeste mensen niet kunnen hakken.

Zijn er nog andere manieren om je spreekbeurt duidelijker te beginnen? Kun je het ook alleen in de uitspraak oplossen? Wat moet je dan doen?

Bijlage: Taalmemory Beginset en Uitbreidingsset

	Beginset			Uitbreidingsset		
	slangen	<i>beschermen</i>	parkieten			
	vossen	<i>lusten</i>	katten			
	konijnen	<i>vangen</i>	honden			
	muizen	<i>zoeken</i>	vissen			
				paarden	<i>ontmoeten</i>	hamsters
				fretten	<i>verjagen</i>	wormen
				koeien	<i>begrijpen</i>	wolven
*	een slang	<i>beschermt</i>	een parkiet			
	een vos	<i>lust</i>	een kat			
	een konijn	<i>vangen</i>	een hond			
	een muis	<i>zoekt</i>	een vis			
				een paard	<i>ontmoet</i>	een hamster
				een fret	<i>verjaagt</i>	een worm
				een koe	<i>begrijpt</i>	een wolf
**	leeuwen	<i>stinken</i>	altijd			
	een leeuw	<i>stinkt</i>	soms			
	olifanten	<i>lachen</i>	nooit			
	een olifant	<i>lacht</i>	weleens			
				krokodillen	<i>huilen</i>	niet
				een krokodil	<i>huilt</i>	vaak
***	tijgers	<i>zijn heel</i>	bruin			
	een tijger	<i>is heel</i>	wit			
	beren	<i>worden erg</i>	druk			
	een beer	<i>wordt erg</i>	sloom			
				herten	<i>blijven te</i>	gevlekt
				een hert	<i>blijft te</i>	gestreept
****				wij	<i>roepen</i>	jou
				jij	<i>roept</i>	mij
				jullie	<i>horen</i>	ons
				hij	<i>hoort</i>	hem
				ze	<i>bekijken</i>	hen
				zij	<i>bekijkt</i>	jou